

Hidayet Şefkat Tuksal'ın *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri* adlı eserinin değerlendirilmesi

Review of *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri* by Hidayet Şefkat Tuksal

Hidayet Şefkat Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Kitabiyat, 2020, 268 sayfa). ISBN 978-975-93974-2-5

Zeynep Sara AYDIN*

Kadim dönemlerden beri kadının varlığı, aile içindeki rolü ve toplumsal hayattaki konumu önemli bir tartışma konusu olmuştur. Hangi zaman ve mekânda yaşadıkları fark etmeksizin birçok düşünür ve ilim insanının söylemlerinde kadının toplum hayatındaki konumuna dair şimdileri çokça tartışılacak ifadeler bulmak mümkündür. Aslında, kadın meselesi şahsi bir ilgi alanından ziyade geleneksel yaklaşım ve örfi uygulamalara dayanan yargıların kişilerin zihnindeki ortak tezahürüdür. Çünkü yüzyıllar boyunca toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımında adaletten uzak tutumlar; kadına geri planda olduğu bir pozisyonu layık görmüş hatta kadını varlık olarak eksik/tam ekseninde değerlendirebilmenin yolunu açmıştır. Bu eserin yazılış amacının kadının ikincil olduğu, eksik kaldığı ve yer yer kötü sıfatlandırmalarla anıldığı insanlık tarihindeki bu manzaranın İslâmî perspektiften nasıl görüldüğünü; bu durumun İslâmî geleneğe ne ölçüde sirayet ettiğini çözümlenmek olduğunu düşünüyorum.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. e-posta: zeyneptugcem@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9170-4326>

Cite this article as: Aydın, Z. S. (2022). Hidayet Şefkat Tuksal'ın *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri* adlı eserinin değerlendirilmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 159-165.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

“Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri” kitabı; giriş, dört ana bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. İlk bölüm olan “Kur’an Muhtevasında Kadının Konumu ve Ataerkil Geleneğin Tesirleri”nde Müslümanların kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’in kadın konusundaki tutumunu incelenmiştir. Yazar, öncelikle Kur’an’ın genele hitap eden ayetlerinden yola çıkarak bir insan modeli ortaya koymayı hedeflemiştir. Ardından kadının Kur’an’daki statüsüne ve sorumluluklarına değinmiş, son olarak da gündelik yaşamla ilişkili tarihsel olay ve problemler üzerine nazil olmuş ayetler bağlamında kadın meselesi tahlil edilmiştir. Yazar Kur’an’ın “örnek insan” modelinin cinsiyetine dair bir vurgu bulunmadığını söyler. İslâm’ın salih insan modeli; inancı, davranışları ve tutumlarıyla kadın-erkek ayrımı öne çıkmaksızın betimlenmekteyken tarihi arka planın hissedildiği ayetlerde ise cinsiyetlerin farklı rol ve sorumlulukları vardır. Çok eşlilik, boşanma, ekonomik bağımlılık, kavvamlık ve miras gibi uygulamayla ilgili konularda kadın ve erkeğin salih insan tanımının aksine toplumsal cinsiyet rolleriyle ilintili farklı konumları mevcuttur. Tuksal bu bölümde kadın-erkek eşitsizliği söz konusu olduğunda gündeme getirilen birkaç kalıplaşmış konunun, kutsal kitabın çok küçük bir kısmını kapsadığı ve bu hususların tarihsellikten bağımsız değerlendirilemeyeceği görüşünü okuyucuya aksettirme çabasındadır.

Günümüzde İslâm’ın çizdiği insan tipolojisinin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisi yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Ne var ki bu hususta anakronizm hatasına düşmeyen pek az kişi vardır. On sekizinci yüzyıldan itibaren görünür hale gelip zamanla ideolojik bir zemine dönüşen feminizm, kadınların ve insanlığın kurtuluşunda bir çözüm olarak kadın ve erkeğin tüm hak ve sorumluluklarda eşit olması gerektiği ön şartını sunar. Yazar, bu noktada Kur’an’ın yüzyıllar önce belirli bir zaman ve mekânda belirli bir topluluğa doğrudan hitap ettiğini hatırlatarak değerlendirme yapılması gerektiğini savunur. Diğer bir yandan, kadın ve erkek her açıdan eşit olmadığında birinin daha değerli ve üstün, diğersinin ise değersiz ve daha aşağıda olduğu fikrinin kökleri de sorgulanmalıdır. Erkeğin toplumsal hayattaki güç kaynaklarını -birkaç istisnai dönem hariç- elinde bulundurması ve bu güç nispetince kadını aslında bulunmaya hakkı olan alanlardan uzaklaştırması, kadın ve erkek fitratının ve buna bağlı sorumlulukların sonucu mudur? İslâm esaslarının en iyi şekilde anlaşıldığına ve uygulandığına inanılan Pey-

gamber zamanı İslâm toplumu, kadının bölge tarihi boyunca en saygı-değer ve özgür konumda olduğu zamana şahitlik etmiştir. Dolayısıyla Müslüman toplumlarda kadın erkek eşitsizliği ve buna bağlı olarak yapılan haksızlıkların ana kaynağının İslâm esasları olmadığı aşikârdır.

Kitabın ikinci bölümü olan “Kadının Yaratılışı İle İlgili Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri: “Eğrilik” Söylemi”nde din ve kadın ilişkisi söz konusu iken popüler tartışma konularından olan kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına ve kaburga kemiği gibi eğri olduğuna yönelik inanış ile Hz. Havva’ya yapılan ihanet suçlaması konu alınmıştır. Yazar, kadının kaburga kemiğinden yaratıldığına dair ifadenin Tevrat metninde yer aldığını vurgularken Kur’an’da böyle bir ifade olmamasına rağmen İslâm kültüründe nasıl bu denli yer edindiğini sorgulamaktadır. O’na göre ataerkil İslâm toplumunda erkeğin kadından üstün olduğu yönündeki söylem Tevrat’tan gelmiş olsa da kabul görmüştür; çünkü halihazırda var olan eril tahakkümcü zihniyeti destekleyecek niteliktedir. Kaburga kemiği rivayetlerinin meşruiyetini kazandığı diğer bir kaynak da hadis külliyatlarıdır. Tuksal’ın bu konudaki yaklaşımı, bahsi geçen hadislerin Peygamber (s.a.v)’e ait sözler olamayacağı yönündedir. Nitekim çalışmasını ilgili hadislerin senedlerinden ziyade metinlerine yönelik tenkid çalışması yaparak sürdürmüştür. Bu tür rivayetlerin kutsal kitabın genelde insan, özelde ise kadın konusundaki duruşuyla taban tabana zıt olduğunu belirten yazar bahsi geçen ifadelerde ortak bir nüans yakalamıştır. Kitapta geçen hadis rivayeti örneklerinde görülebildiği üzere, genellikle kadın ve erkeğin cinsiyetlerine özgü özellikleri vurgulanmaktadır; ancak kadının olumsuz özellikleri üzerinden bir cinsiyet tanımlaması söz konusuyken ilginçtir ki erkeğin olumlu özellikleri ele alınmaktadır. Kadın; eksiklik, güçsüzlük ve dedikoduculukla anılırken erkek; güçlülük, iyilik ve cömertlik sıfatlarıyla nitelenmektedir. Bu noktada, söz konusu rivayetlerin İslâm’ın özüne ve insanlara bakış açısına zıt düştüğünü fark etmemek elde değildir.

Eserin “Kadınların Akıl ve Din Bakımından Durumları ile ilgili Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri” başlıklı üçüncü bölümünde kadınların cehennemini çoğunluğunu oluşturduğuna dair rivayetler ve bu duruma sebep olan suçlardan söz edilmektedir. Bunlar; nankörlük, cimrilik, sır ifşa etme ve kıskançlık gibi aslında sadece kadına özgü olmayan negatif içerikli insani özellik ve duygulara tekabül etmektedir. Bu yakıştırmaların da Kur’an’da değil hadis rivayetlerinde yer alması

İlgili rivayetlerin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Tüm insanlarda görülebilecek bu olumsuz niteliklerin rivayetlerde kadınlara özgü olarak lanse edilmesine ek olarak kadınlarda doğuştan var olan akıl ve din eksikliği meselesi de vardır. Söz konusu örnekler arasından “Eğer birinin birine secde etmesini emredek olsaydım, kadının kocasına secde etmesini emrederdim.” ve “Kadın kocasına karşı nankörlük ederse, bu onun, Allah’ın hakkını küçük gördüğüne dair bir delil olur. Bu sebeple ona küfr ıtlak edilir; ancak bu dinden çıkarmayan bir küfürdür.” rivayetleri dikkat çekicidir. Erkeğin hakkıyla Allah’ın hakkını bir gören bir zihniyetten çıktığı aşikâr olan bu sözlerin kadın ve erkeğin Yaratıcı nazarında eşit olduğunun vurgulandığı kutsal kitabın elçisi ve uygulayıcısı olan bir insanın ağzından çıktığına inanmak oldukça güçtür.

Tuksal’ın bu rivayetlere karşı tutumu ortadadır; İslâm’ın özü itibarıyla ataerkil bir toplum yaratmadığını, bilakis kadın ve erkeğin konumlarını eşit hale getirdiğini savunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, kadınların mahkeme önünde şahitliklerinin tam olmaması sebebiyle akıllarının, regl periyotları esnasında ibadet edememeleri sebebiyle ise dinlerinin eksik olduğuna dair rivayetlere yer verilmiştir. Yazar, bu durumla ilgili rivayetlerin bir kişi hariç hepsinin râvilerinin erkek olduğunu aktarmakta ve kadınları bu denli ilgilendiren bir konuda râvilerin neredeyse tümünün erkek olmasının sebebini sorgulamaktadır. Şahitlik konusunda Tuksal’a göre problemlili olan husus bir erkeğin şahit olduğu durumlarda iki kadının şahit olmasından ziyade kadının aklının erkeğinkinin yarısına eşit olduğuna dair yorumlamadır. Çünkü İslâm dini indirildiği toplumun yapısına doğrudan müdahale etmek yerine düzenlemelerde bulunmaktadır. Şahitlik, miras gibi birçok tartışmalı konu toplumun kendi yapısında halihazırda işleyen mekanizmalarla vardır, dolayısıyla bu kuralların ilk defa İslâmiyet ile geldiğini düşünmek yanlış olacaktır. Bu mukayeseden yola çıkarak İslâm’a göre bir erkeğin dört kadınla evlenebilmesine karşın, bir kadının sadece bir erkekle evlenebilmesi neticesine ulaşılması da kadının cinselliğinin erkeğin cinselliğinin dörtte biri kadar olduğu anlamına gelir. Ayrıca, miras paylarına bakarak kadının ekonomik değerinin erkeğin yarısı kadar olduğunu ifade edebilir veya kölelerin bazı cezaları hür insanlara kıyasla daha az miktarda almasını yarım insanlık değeri olarak görebiliriz. Fakat tüm bu yorumlar Kur’an’da, kadın ve erkeğin ontolojik olarak eşit değerde

olduğu fikrine aykırıdır. Tuksal bu durumda seçimi kutsal kitap ve değerlerinden yana yaptığını belli etmektedir.

“Kadına Uğursuzluk Atfeden Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri: Uğursuzluk ve Değersizlik Söylemi” isimli son bölümde ise kadının uğursuz ve değersiz görüldüğü rivayetlere yer verilerek ataerkil geleneğin İslâm toplumundaki tesirleriyle ilgili fikir yürütülmüştür. Ataerkil geleneğin en yaygın kabulü olan kadının erkek için yaratılan ikincil ve kötü bir tür olduğu fikri, uğursuzluk söyleminde ortaya çıkmaktadır. Rivayetler arasında eril fikir yapısının tesirlerini en çok hissettiren ifade şudur: “Şam’ın rıytını, Irak’ın güzel elbiselerini ve Yemen’in bürgüsünü giyince ve develerin hörgüçlerini salladığı gibi salına salına yürüyünce, (erkeklerin) fikirlerinde olmayan şeyleri akıllarına getirirler... Beni İsrail’in ilk fitnesi kadınlar olmuştur.” Yazara göre bu rivayette erkeğin yalnızca kadına bakışı değil, kendine bakışının da sıkıntılı olduğu görülür. Çünkü gözünü haramdan sakınması tembihlenen erkek, kadına bakıp aklına kötü bir fikir getirdiğinde bunun sorumlusu olarak yine kadını görmektedir. Yine kadının uğursuzluğuna dair bu tarz ifadeleri görmek ne kadar alışıldıkça, erkekle ilgili böyle bir ifadeye rastlamak da o kadar mümkün değildir; çünkü erkekler, uğursuz, kıskanç, fesat, nankör ve günahkar olamayacak kadar temizdir ve “asıl insan”lar onlardır (!). İlginçtir ki bu bakış açısı günümüzde de şekil değiştirerek etkisini devam ettirmektedir. Nihayetinde Tuksal’ın, kitabın tamamında karşımıza çıkan temel tezinin şu olduğunu söylemek mümkündür: İslâm’ın özünde var olmayan, kadını küçük düşürücü ve kötü gösteren ifadelerin nesilden nesile aktarılan geleneğe etki etmiş olması İslâm’ın sorumluluğunda değildir. Dolayısıyla İslâm’ın özünü, temellerini idrak etmiş bir kimsenin kadın-erkek arası ilişkide adaletsiz olması -ve bu adaletsizliği İslâm’a dayandırması- mümkün değildir. Tuksal, “Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri”nde İslâm’ın kadın aleyhtarı bir tutumla ilişkilendirilmesine sebep olan faktörleri ve kökenlerini de incelemiştir. Görüldüğü üzere bu tutumun oluşmasında büyük pay hadis rivayetlerindedir. Ona göre İslâm evrensel bir dindir, fakat Kur’an’ın içinde bazı tarihsel öğeler bulunmaktadır. Kitabına adını veren de tarihteki ataerkil toplumların kadın karşıtı söylemlerinden etkilenen İslâm geleneğidir. Bu gelenek, Tuksal’a göre İslâm’la değil toplumla ilişkilidir.

Tuksal'ın kadın haklarını savunmak için uzaklara değil İslâm'ın özüne gidilmesi gerektiği fikri İslâmi feminizm düşüncesinde de karşılık bulan bir söylemdir. İslâmi feminizmin içinde de tıpkı feminizmde olduğu gibi farklı fikirler ve yönelişler vardır. Bir kısmının savunduğu fikirler Tuksal'ın kitapta kullandığı ifadelerle benzerlik göstermektedir. Söz gelimi, İslâm'ın kendi içinde bir sosyal adalet dengesi vardır ve buna uyulduğu takdirde toplumdaki cinsiyet eşitsizlikleri son bulacaktır. Bu noktada Kur'an-ı Kerim ve hadis geleneği arasında ayrıma gidilmekte ve ataerkil unsurlar geleneksel/tarihsel bulunarak reddedilmektedir.

Hidayet Şefkatli Tuksal, "Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri" kitabında İslâm söz konusu olduğunda kadının erkeğe göre daha değersiz ve ikinci planda olduğu iddialarını araştırmak üzere bir yola çıkmış ve dini kaynaklardaki ataerkil yansımaları mantık çerçevesine oturtmaya çalışmıştır. Buradan hareketle, Kur'an'daki tartışmalı ayetlere tarihsellik yorumunda bulunurken kadın konusundaki problemleri hadis rivayetlerinin ise uydurma olduğunu -doğrudan olmasa da- dile getirir. Dolayısıyla, ona göre sorun İslâm'da değil gelenektedir. Fakat, yazarın Nisa Suresi 34. ayette² geçen diğer ifadeleri ayrıntılı olarak incelese de erkeğin kadına caydırıcı bir güç olarak fiziksel şiddette bulunmasının tavsiye edildiği bölüme ayrı bir başlıkla yer vermemesi ilginçtir. Sonuçta, "Kadın Karşıtı Söylem", incelemiş olduğu ayet ve rivayetlerle kadın ve İslâm konusunu oldukça derinlikli tahlil etmiştir. Ayrıca, literatürde bu alanda yazılmış ilk eserlerden olması sebebiyle de önemlidir. Yazarın yapmış olduğu çıkarımlar ve kurduğu bağlantılar da etkileyici ve ufuk açııcıdır.

Son yıllarda Türkiye'deki İslâmi feminist akademisyenler arasında ismi sayılıyor olsa da, Tuksal bu eserinde herhangi bir grubun söylemini desteklememiş, bunun yerine İslâm'ın ana kaynaklarının kadın konusundaki tutumuyla ilgili tahlil yapmıştır. Yine de, onun bu kitapta savunduğu değerlerin İslâmi feminizm söylemiyle oldukça benzerlik gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Kadın konusu, tarihin her döneminde tartışılmakla birlikte, özellikle Batı'da gelişen Fransız

---

2 "Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün." (Nisa, 34).

İhtilali, Aydınlanma ve modernleşme gibi toplumsal olaylar sonucu oluşan özgürleşme ve bireyselleşme fikirleriyle bu tartışmalar yoğunluğunu artırmıştır. Feminizm hareketinin kadının toplumsal hayatta uğradığı haksızlıklar ve cinsiyet eşitsizliklerinin neticesinde ortaya çıktığı herkes tarafından bilinmektedir. Fakat Batılı feministlerin bu haksızlığı yalnızca kendi dinleriyle değil tüm dinlerle ilişkilendirmesi Müslüman toplumlara feminizmin ulaşma sürecini sekteye uğratmıştır. Hem Müslüman hem de “eşit” olmak için çabalayan İslâmi feminizm savunucuları ise Kur’an ve sünnet ayrımını keskinleştirmek ve kadın hakları doğrultusunda yeni bir Kur’an okuması yapılması gerektiğine inanmaktadır. Gerçekten de kutsal kitabın oluşturmuş olduğu insan tipolojisi ve ontolojik eşitlik anlayışıyla taban tabana zıt görünen hadis rivayetleri ve fıkıh kuralları mevcuttur. Pergelin sabit ucunu İslâm’ın özü olduğuna inanılan Kur’an-ı Kerim’e oturttuğumuzda, güncel tartışmaların yapılmasında bir problem veya çelişki görülmeyebilir. Yine de kendi hikayemiz olmayan bir sürecin sonunda ortaya çıkmış hareketlerin, söylemlerinin birçoğunu kabullenmediğimiz halde isimlerini sahiplenmek kavram karmaşası yaratabilir.